

STADSHOLMEN

LAPPSKON STÖRRE 8

(Delen före detta 3)

Pryssgränd 10 A–E, Söder Mälarstrand 19 A–B

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

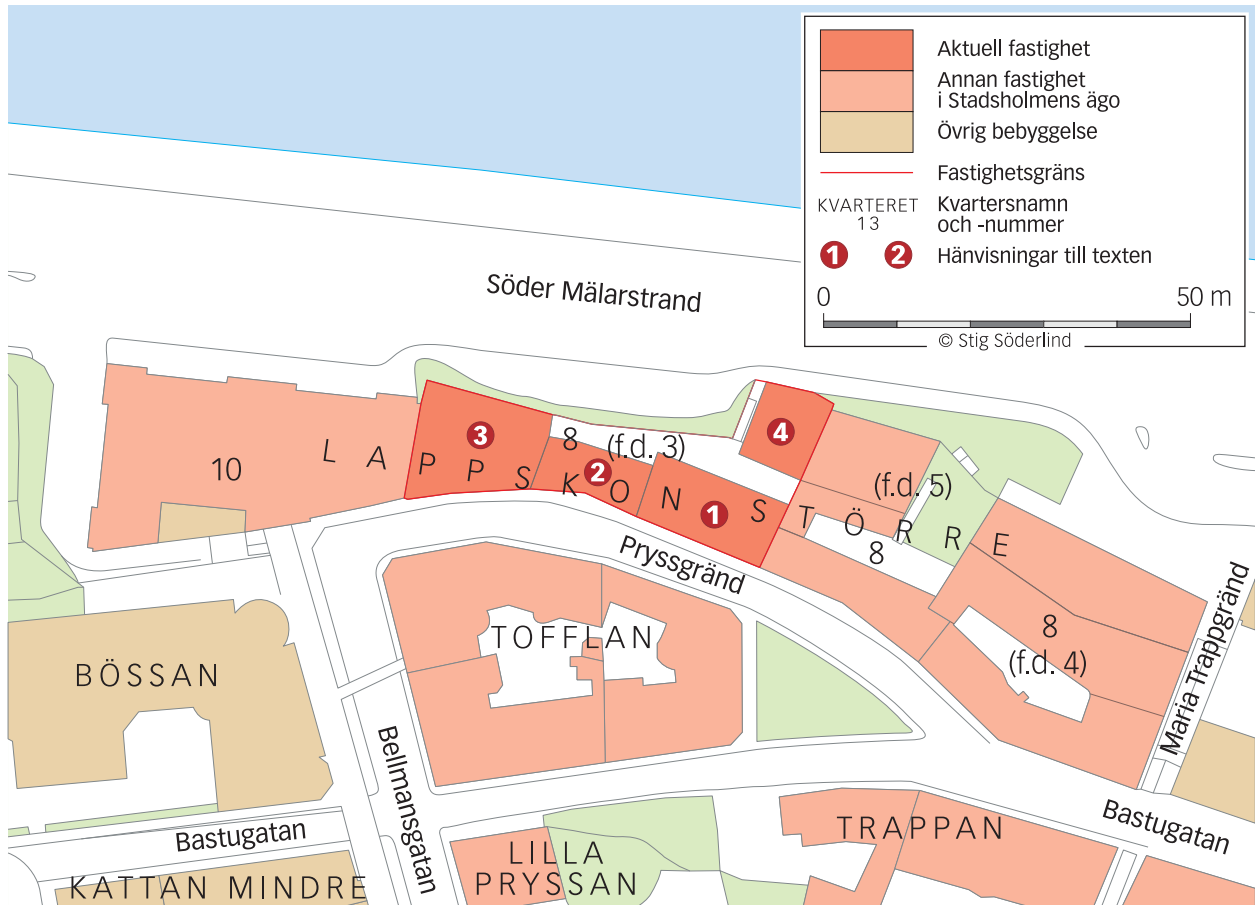
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktablad.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktablad kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktablad finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ GATHUSET PRYSSGRÄND 10 A
- ❷ BOSTADSHUSET PRYSSGRÄND 10 B
- ❸ VERKSTADSHUSET PRYSSGRÄND 10 B/SÖDER MÄLARSTRAND 19 B
- ❹ GÅRDHUSET SÖDER MÄLARSTRAND 19 A

**BRÖST- OCH FÖNSTERMYGPANELER,
DÖRRFODER OCH FÖNSTERFODER
FRÅN 1700-TALET'S ANDRA HÄLFT
ÄR BEVARADE INOM PRYSSGRÄND
10 A. FOTO: L. AF PETERSENS, 1965.
STADSMUSEETS ARKIV F75309.**

Den del av Lappskon Större 8 som tidigare utgjorde nr 3 är ett exempel på en hantverkargård från 1700-talet, där stofftapetfabrikören Carl Martin Schönmeier bedrev sin verksamhet. Flera av byggnaderna bevarar i stort sett sin exteriör och volym från denna tid. Under 1800-talet startades en stearinljusfabrik i en nyuppförd byggnad på tomten.

Personalen bestod till stor del av kvinnor som periodvis arbetsvandrade från Leksand. Arbetsvandringar var vanliga under detta sekel och särskilt från området kring Siljan. Fastigheten har förutom bostäder inrymt företag av verkstadskaraktär fram till sent 1900-tal. Tomten är typisk för området genom att den sträcker sig i flera nivåer från gatan på berget till vattnet, som var den viktigaste transportvägen. En hel del fast, äldre inredning från 1700-talet och 1800-talet är bevarad i husen, i form av bland annat snickerier, kakelungar, och murade spisar.

Lappskon Större 8 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Lappskon Större 8 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes

SÖDER MÄLARSTRAND 19. FUNDAMENT FÖR ELDSTÄDER, SANNOLIKT ANVÄNDA I FÄRGERIVERKSAMHETEN, PÅTRÄFFADES VID RENOVERINGEN PÅ 1970-TALET. FOTO: L. AF PETERSENS 1971, SSM F99053.

efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekorer. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Kvarteret och fastigheten

Bastugatan, som Pryssgränd ursprungligen är en del av, är belagd från tidigt 1600-tal. Tomtstrukturen i kvarteret är känd från 1670-talet, då Holms tomtbok över Södermalm upprättades. Tomterna var då fler och mindre än i dag, och kom med tiden att samlas i större fastighetsbildningar. Många av Mariabergets byggnader var före den stora branden 1759 uppförda

KÄTTINGVERKSTADEN I VERKSTADSHUSET
VID PRYSSGRÄND 10 B.
FOTO: L. AF PETERSENS 1965, SSM F75927.

av trä, men inom den aktuella fastigheten fanns det tre stenhus redan före branden.

Dagens fastighet Lappskon Större 8 är en sentida sammanslagning av vad som under 1900-talet var tre fastigheter; före detta Lappskon Större 3, 4 och 5. Nedan behandlas nr 3.

Tiden fram till omkring 1770

Lappskon Större 3 bestod 1679 av fyra små tomter, bebyggda med trähus. Tre av dessa låg intill varandra, den fjärde i väster var avskild från de andra av en gränd ner till vattnet. Före år 1719 hade de tre östra tomterna slagits samman till två och bebyggts med var sitt stenhus. Enligt mantalslängden 1731 stod tomten längst i öster öde men var bebyggd med ett stall. Ett gårdshus av sten hade uppförts på en av de östra tomterna före 1753, två våningar högt med bostadsrum i övervåningen och bagarstuga i bottenvåningen. År 1759 härjade den stora Mariabranden där en stor del av församlingens bebyggelse berördes. De fyra tomter som senare kom att bilda Lappskon Större 3 angavs först vara avbrända, men senare

framgår det av brandförsäkringarna att gårdshuset hade klarat branden.

Schönmeyers stofftapetfabrik

De två tomterna öster om gränden köptes 1770 respektive 1771 av stofftapetfabrikören Carl Martin Schönmeyer, och före 1780 var även tomten väster om gränden i hans ägo. Det östra gathuset vid Pryssgränd 10 B uppfördes 1770 till sin nuvarande höjd, men med en vinklad gavel mot en dåvarande gränd. Varje våningsplan innehöll ett fabriksrum, även vinden. I gårdshuset hade det inrättats ett färgeri i det som tidigare varit bagarstuga. År 1776 uppfördes de nedre två våningarna av gathuset vid Pryssgränd 10 A, samt ett trälidder vid tomtgränsen. Redan 1787 togs trälidret bort och huset byggdes ut och på till sin nuvarande volym. Sedan Carl Martin Schönmeyer hade avlidit ägdes fastigheten först av änkan Anna Dorotea, sedan av sonen Nathanael. Sonen titulades liksom fadern fabrikör. Under hans tid uppfördes det nuvarande trapphuset vid Pryssgränd 10 B över det som tidigare varit en gränd. Tomten på andra

FASADER MOT PRYSSGRÄND. TILL VÄNSTER LIGGER VERKSTADSHUSET FRÅN 1852 MED TVÅ TAKKUPOR. DÄREFTER FÖLJER DEN VINKLADE 1700-TALSBYGGNADEN SOM INNEHÅLLER BOSTADSRUM SAMT TRAPPHUSET 10 B. LÄNGST BORT SES DELAR AV 1700-TALSBYGGNADEN 10 A. FOTO: J. MALMBERG.

sidan om gränden var då bebyggd med ekonomibyggnader som fähus, vagnslider och bodar. Här fanns också en trädgård.

Stearinljusfabriken

Fastigheten såldes 1850 till fabrikör Erik Stenström och 1852 till grosshandlare Lars Montén. Han ansökte samma år om att få uppföra en industribyggnad för stearinljusstillverkning på den östra delen av fastigheten, där trädgård och ekonomibyggnader fanns. Byggnaden uppfördes i stort sett enligt ritningen och stod färdig 1853. Den anlades direkt mot trapphuset vid Pryssgränd 10 B, och behövde därför inte något eget trapplopp. Det nya huset var tre våningar högt

mot gården och två mot gatan. Vid ljusstillverkningen kokades och renades talg, bland annat med kalk och svavelsyra, en mycket brandfarlig process. Från slutet av 1850-talet benämndes gårdshuset som verkstadshus i stället för färgeri. Montén bodde inte i fastigheten, som 1860 beboddes av fabrikslärlingen Carl Bergstedt samt sex hyresgäster. Dessutom upptogs tio kvinnor från Leksand i Dalarna, vilka inte var mantalsskrivna här. De var anställda på obestämd tid för att arbeta i stearinljusfabriken. Kvinnorna och männen i Siljantrakten gjorde säsongsvisa arbetsvandringar från åtminstone 1600-talet och fram till omkring 1900. Montén hade flera mindre fabriker i staden, men 1863 flyttades tillverkningen

FASADER MOT SÖDER MÄLARSTRAND. NÄRMAST I BILD MED HISSBOM ÄR VERKSTADSHUSET FRÅN 1852. BAKOM GÅRDENS TRÄSTAKET RESER SIG DE TVÅ GATHUSEN FRÅN 1700-TALET. NEDERST, VID SÖDER MÄLARSTRAND, SES GÅRDSHUSET SOM ÄR BEVARTAT FRÅN FÖRE MARIABRANDEN 1759. FOTO: J. MALMBERG.

till Alvik där möjligheterna för expansion var större. Montén och sedan hans arvingar behöll fastigheten Lappskon Större 3 fram till 1883. År 1870 bodde en släkting i fastigheten, handelsbokhållaren Carl August Montén, med hustrun Helena, en systerson och två pigor. Här fanns också tio hushåll som betalade hyra varav en var ångkvarnsidkare Carl Forsberg. Dessutom uthyrdes en lokal för en ångkvarn till en Jakob Jakobsson, möjligen i den före detta stearinljusfabriken.

I stadens ägo

Lappskon Större 3 förvärvades av staden 1883 och har förvaltats av AB Stadsholmen sedan 1980-talet. När vägen och kajen Söder Mälarstrand började anläggas på 1880-talet bröts fastigheternas förbindelse med vattnet. Från denna tid har fastigheten framför allt innehållit bostäder, men fabriksbyggnaden för stearinljusstillverkning har hyrts ut åt flera mindre firmor med anknytning till verkstadsindustrin. Till exempel en järnsängfabrik, vagnsfabrik, smedja, plåtslageri samt förnickling och förtening. Under sent 1900-tal inreddes de övre våningarna av verkstadshuset till

kontor, medan den nedersta våningen har bevarat sin karaktär av verkstadslokal.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

På 1970-talet gjordes en renovering av hela den nuvarande fastigheten Lappskon Större 8 i regi av Stockholm stads fastighetskontor. Arbetet genomfördes i samråd med Stockholms stadsmuseum, och avsikten var att arbetet med Lappskon Större skulle ge erfarenheter inför andra renoveringar på Mariaberget. WC, dusch och tvättstugor samt nya köksinredningar installerades, liksom fjärrvärme. En stor del av de äldre snickerierna från 1700-talet och 1800-talet samt kalkstensgolv och kakelugnar bevarades, även om viss äldre inredning togs bort. Samtliga fönster byttes mot nya träfönster i äldre stil, liksom vissa ytterportar och lägenhetsdörrar. Planlösningarna är delvis välbevarade, även om vissa mindre lägenheter slogs samman till större. Till exempel har viktiga rumssviter utmed gator och huvudfasader behållits.

Under 2006 och 2007 har grundförstärkningar

TRAPPHUSET I GATHUSET 10 B
HAR DELVIS ÄLDRE KALKSTENS-
GOLV I VILPLANEN.
FOTO: J. MALMBERG.

genomförts inför framdragningen av Citybanan. I några källarum har detta inneburit nya, synliga betongbalkar. I samband med grundförstärkningen har äldre bräd- och kalkstensgolv återlagts medan sentida golvmaterial har bytts. Samtliga byggnader mot Söder Mälarstrand har fått nya fönster. Dessa har utformats och färgsatts i samverkan med Stads-
museet.

BYGGNADSBESKRIVNING

Tomten

Bebyggelsen ligger i olika nivåer med grundmurarna anlagda direkt på berget. Gatunviån vid Pryssgränd ligger två trappor ovanför gården, som i sin tur ligger två trappor upp från Söder Mälarstrand. Längs gårdshusets västra gavel leder en trappa från gården ner till Söder Mälarstrand. Gården är terrasserad och belagd med storgatsten och plansten. Räckan av järn avdelar de olika nivåerna.

Exteriörer

Gathuset Pryssgränd 10 A, nr 1 på kartan

Byggnaden är två våningar hög mot gatan och fyra våningar mot gården. Det brutna sadeltaket är täckt av plåt, och har kupor åt både gata och gård. Fasaderna är slätputsade med profilerade taklister och putsade socklar. Fönstren ligger i nivå med murlivet och har snickerier från 1970-talet. Porten mot gatan har en putsad omfattning med ursprung

från 1700-talets andra hälft, delvis rekonstruerad på 1970-talet. Ytterporten är en pardörr från 1700-talets andra hälft.

Gathuset Pryssgränd 10 B, nr 2 på kartan

Byggnaden är två våningar hög mot gatan och fyra våningar mot gården. Fasaderna är slätputsade med profilerad taklist mot gatan och slät taklist mot gården. Sockeln är putsad och fönstren ligger i nivå med murlivet. Porten till trapphuset är tredelad med en enkeldörr och två öppningsbara sidopartier, från 1970-talet.

Verkstads huset Pryssgränd 10 B, nr 3 på kartan

Huset utgörs av en fabriksbyggnad som är tre våningar hög mot gården och två våningar mot gatan. Dess volym och fasadutformning är i stort bevarade sedan 1852. Fasaderna har en slät, gul puts och en profilerad taklist, taket är ett brutet, plåttäckt sadeltak med flera takkupor. En av kuporna mot norr är ursprunglig medan övriga tillkom på 1970-talet. På taket finns också en dekorativ, hög murad skorsten med gesimser. Mot sjösidan har bottenvåningen höga rundbågade fönsteröppningar men i övriga våningsplan är fönstren rektangulära. Ingång till den nedre våningen finns på den östra gaveln samt på

ÄLDRE SMIDD JÄRNDÖRR TILL VINDEN I
TRAPPHUSET 10 B. FOTO: J. MALMBERG.

den norra fasaden som har en lastport av stål. Vid Pryssgränd delar huset trapphus med bostadshuset 10 B.

Gårdshuset Pryssgränd 10 C och Söder Mälarstrand 19 A, nr 4 på kartan

Byggnaden är två våningar hög mot vattnet och en våning mot gården. Det brutna sadeltaket är plåttäckt. Fasaderna är slätputsade med profilerade takfotslistor och putsade socklar. Fönsteröppningarna ligger i nivå med murlivet och har snickerier från 1970-talet, utförda i äldre stil för att betona husets ursprung från 1700-talet. På taket finns fyra kupor mot vattnet. En av husets ytterdörrar är en pardörr från omkring 1900, övriga ytterdörrar är från 1970-talet.

Interiörer

Gathuset Pryssgränd 10 A, nr 1 på kartan

Planlösningen har ändrats vid flera ombyggnader, men vissa rum har kvar 1700-talets volym.

En hel del äldre fast inredning är bevarad, till exempel kakelugnar, paneler, dörrblad och foder från 1700-talet och pardörrar, paneler, kakelugnar och foder från 1800-talet.

Gathuset Pryssgränd 10 B, nr 2 på kartan

Planlösningen har ändrats vid flera ombyggnader men enstaka rum bevarar volymen från 1700-talet och 1800-talet. Trapphuset bevarar delvis äldre kalkstensgolv i vilplanen, delvis senare betongmosaikgolv. Av

den fasta inredningen förekommer brädgolv, paneler, par- och enkeldörrar, foder och kakelugnar från 1800-talet.

Verkstadshuset Pryssgränd 10 B, nr 3 på kartan

Husets nedre våning består av ett stort före detta fabriksrum med jordgolv. En konstruktion med trä- och gjutjärnspelare bär upp takbjälklaget, och berget är synligt i rummet.

På bottenvåning och våning 1 trappa består varje våningsplan av ett stort före detta fabriksrum samt några avdelade smårum för till exempel wc och förråd. Byggnadens konstruktion med pelare och balkar av

trä är synlig även i dessa våningar, som är inredda till kontor. Takens brädor är ursprungliga med spår av tidigare verksamheter.

Gårdshuset Pryssgränd 10 C och Söder Mälarstrand 19 A, nr 4 på kartan

Förutom bottenvåningens stora färgerirum är planlösningarna ändrade sedan uppförandetiden. Vid renoveringen på 1970-talet dokumenterades murade fundament till eldstäder i bottenvåningen, troligen använda i familjen Schönmeyrs färgeriverksamhet. Av den fasta inredningen finns enstaka äldre brädgolv och dörrblad samt en kakelugn från sent 1800-tal.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.

STADSHOLMEN

LAPPSKON STÖRRE 8

(delen före detta Lappskon Större 4)

Bastugatan 6A-C, Söder Mälarstrand 15 A-B

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreservatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

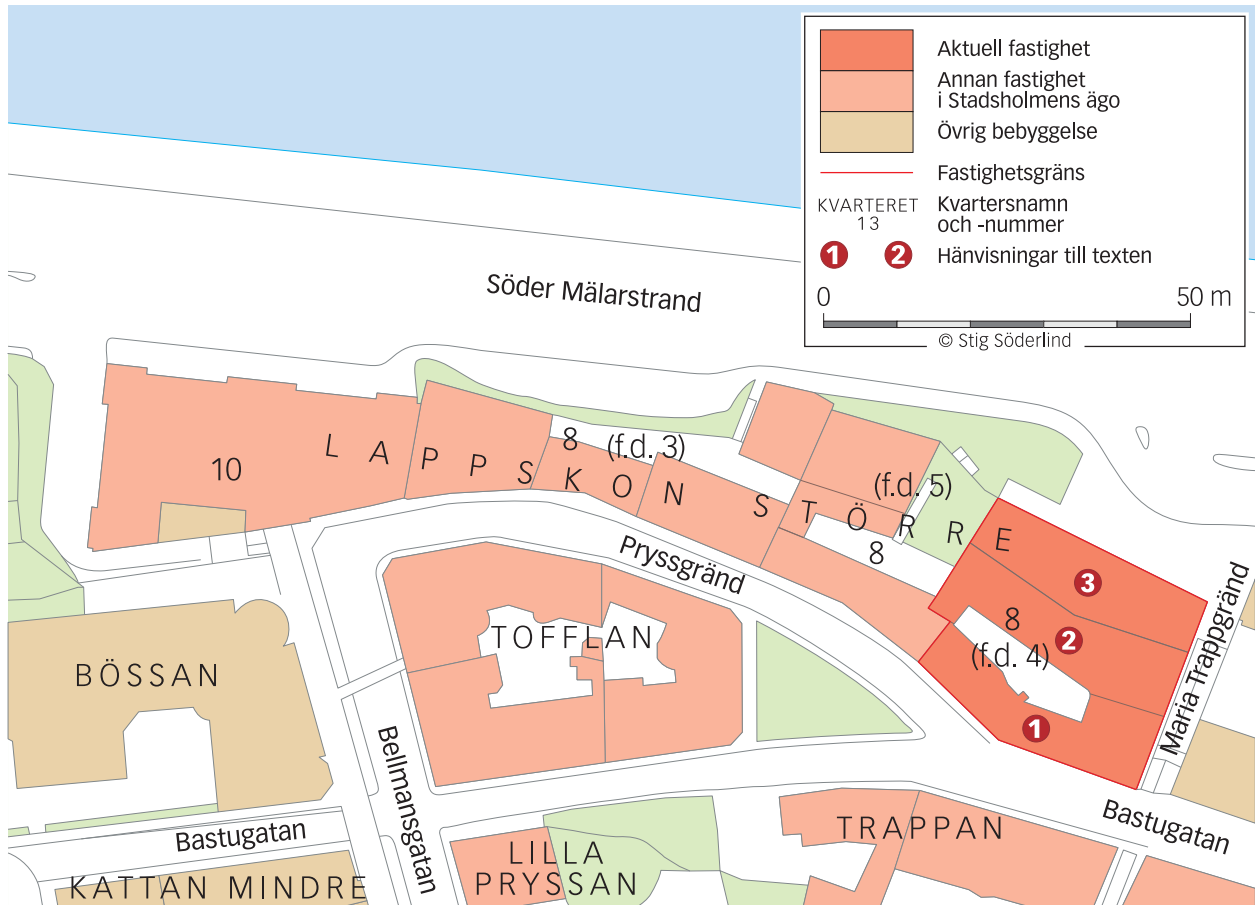
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 GATHUSET BASTUGATAN 6 A-B**
- 2 GÅRDSHUSET BASTUGATAN 6 C**
- 3 GÅRDSHUSET SÖDER MÄLARSTRAND 15 A-B**

JACOPUCCIS GIPSGJUTERI 1968.
FOTO: L. AF PETERSENS. SSM F 75286.

Den del av Lappskon Större 8 som tidigare utgjorde nr 4 är ett exempel på en hantverkargård från 1700-talet där ägaren både bodde och bedrev sin verksamhet. Liksom i flera av grannfastigheterna bedrevs ett färgeri här, startat av direktören Olof Malmsten på 1750-talet.

Gathusets volym och fasadutformning är bevarad sedan 1800-talets mitt. En del äldre, fast inredning från 1700-talet och framför allt från 1800-talet finns kvar i bebyggelsen kring gården i form av snickerier, beslag och kakelungar.

Lappskon Större 8 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Lappskon Större 8 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes

huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

I BILDENS VÄNSTRA HÄLFT SES HUSET VID SÖDERMÄLARSTRAND I FÖRGRUNDEN, TVÅ VÅNINGAR HÖGT. OVANFÖR TORNAR GÅRDHUSET UPP SIG MED YTTERLIGARE TRE VÅNINGAR. FOTO: J. MALMBERG.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallsperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till

traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Kvarteret och fastigheten

Bastugatan är belagd från tidigt 1600-tal och tomtstrukturen i kvarteret är känd från 1670-talet, då Holms tomtbok över Södermalm upprättades. Tomterna var då fler och mindre än i dag, och kom med tiden att samlas i större fastighetsbildningar. Många av Mariabergets byggnader var före branden 1759 uppförda av trä, men inom den aktuella fastigheten fanns det två stenhus redan före branden. Dagens fastighet Lappsken Större 8 är en sentida sammanslagning av vad som under 1900-talet var tre fastigheter; före detta Lappsken Större 3, 4 och 5. Nedan behandlas nr 4.

Före Mariabranden 1759

Lappsken Större 4 utgjordes under slutet av 1600-talet av en tomt med en ojämn avslutning mot öster där en snett gående trappa låg, en föregångare till

GATHUSLÄNGAN SETT FRÅN HÖRNET MARIA TRAPPGRÄND/BASTUGATAN. FOTO: J. MALMBERG.

Maria Trappgränd. Tomten tycks ha utvidgats omkring sekelskiftet 1700 och trappgränden flyttades då längre österut. Då var tomten bebyggd med ett trähus, men senast 1711 uppfördes ett kvadratisk stenhus i hörnet av nuvarande Bastugatan/Maria Trappgränd. Det beskrevs närmare vid 1700-talets mitt och var då två våningar högt med dubbla vindar samt två källarum, i vilka det låg en krog. Vid seklets mitt hade även ett gårdshus av sten uppförts, tre våningar högt och med inmurad bryggkittel, samt öster om detta ett bryggghus. Direktören Olof Malmsten köpte fastigheten 1753 och startade en färgeriverksamhet. Han lät uppföra ett färgerihus vid Söder Mälarstrand, samtidigt som det kvadratiske gathuset byggdes till med en flygel längs gatan. I flygeln inreddes fabriksrum i varje plan. Även bryggghuset på gården togs i anspråk för färgeriverksamheten och användes som "svartkammare".

Efter branden

Det är oklart hur skadade byggnaderna på tomten blev vid branden 1759. Enligt 1760 års mantalslängd

var Malmstens tomt "avbränd", och enligt brandförsäkringarna strax efter branden angav han att fastigheten nybyggts. I det äldre gathuset tyder beskrivning i försäkringen 1761 på att gathusets murar och bjälklag hade klarat sig. En tredje våning hade emellertid byggts på. Flygeln vid gatan hade ersatts av dagens länga, tre våningar hög. År 1775 ärvde kommerserådet Georg Hegardt fastigheten, men ännu på 1780-talet bedrevs färgeriverksamhet inom fastigheten.

1800-talet

Någon gång vid 1800-talets mitt byggdes hela gathuslängan på med ytterligare en våning, till dagens höjd. Dessutom uppfördes ett nytt bostadshus på gårdens nordöstra del, mellan det gamla gårdshuset och det kvadratiske hörnhuset. I och med det kom bebyggelsen att inringa gårdens alla sidor och få karaktären av ett enda hus. Färgerihuset vid Söder Mälarstrand byggdes till och på med ytterligare en våning samt flyglar, vilka senare revs. Dessutom omformades fasaden. I huset fanns på 1920-talet en murbruksfabrik. Fastig-

GÅRDEN SEDD MOT VÄSTER. FOTO: J. MALMBERG.

heten förvärvades av staden 1930, och förvaltas av Stadsholmen sedan 1980-talet. Inom fastigheten bedrev gipsgjutaren Jacopucci sin verksamhet 1968. Stuck och gips var verksamheter som i flera fall bedrevs av Italienska invandrare, framför allt omkring årtiondena kring sekelskiftet 1900. En gipsarbetare Orazio Jacopucci var skriven i Stockholm 1901, och det är möjligt att verkstaden på Bastugatan drevs av samma familj.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

På 1970-talet gjordes en renovering av hela den nuvarande fastigheten Lappskon Större 8 i regi av Stockholm stads fastighetskontor. Arbetet genom-

fördes i samråd med Stockholms stadsmuseum, och avsikten var att arbetet med Lappskon Större skulle ge erfarenheter inför andra renoveringar på Mariaberget. WC, dusch och tvättstugor samt nya köksinredningar installerades, liksom fjärrvärme. En stor del av de äldre snickerierna från 1700-talet och 1800-talet samt kalkstensgolv och kakelugnar bevarades, även om viss äldre inredning togs bort. Samtliga fönster byttes mot nya träfönster i äldre stil, liksom vissa ytterportar och lägenhetsdörrar. Planlösningarna är delvis välbevarade, även om vissa mindre lägenheter slogs samman till större. Till exempel har viktiga rumssviter utmed gator och huvudfasader behållits.

DÖRREN MED FYRA UTANPÅLIGGANDE FYLLNINGAR OCH PLATTGÅNGJÄRN ÄR SANNOLIKT FRÅN OMKRING SEKELSKIFTET 1700, OCH PLACERAD I GATHUSETS TRAPPLOPP. FOTO: J. MALMBERG.

HELFRANSK ENKELDÖRR MED PROFILERAT FODER, 1700-TALET'S MITT. TRAPPHUSET I GÅRDSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

Under 2006 och 2007 har grundförstärkningar genomförts inför framdragningen av Citybanan. I några källarum har detta inneburit nya, synliga betongbalkar. I samband med grundförstärkningen har äldre bräd- och kalkstensgolv har återlagts medan sentida golvmaterial har bytts. Samtliga byggnader mot Söder Mälarstrand fått nya fönster. Dessa har utformats och färgsatts i samverkan med Stadsmuseet.

BYGGNADSBESKRIVNING

Tomten

Bebyggelsen ligger i olika nivåer med grundmurarna anlagda direkt på berget. Gatunviån vid Bastugatan ligger en trappa ovanför gården, som i sin tur ligger två trappor upp från Söder Mälarstrand. Gården är belagd med storgaststen.

Exteriör

Gathuset Bastugatan 6 A–B (Nr 1 på kartan)

Huset är delvis tre, delvis fyra våningar högt mot gatan, beroende på att gatan slutar mot öster. Gården ligger en trappa ner räknat från den högre delen av gatan. Sadeltaget är plåttäckt, sockeln är huvudsakligen putsad men i vissa delar syns natursten. Fasaderna mot gata och gård är slätputsade med profilerade taklister och snickerier i äldre stil från 1970-talet. Gatufasaden har profilerade gesimser och fönsteromfattningar från 1800-talets mitt, i vissa fall med överstycken. Mot Maria Trappgränd har fasaden en profilerad gesims men inga fönsteromfattningar. Trapphusporten från 1800-talets slut är en pardörr med två fyllningar i varje dörrblad varav de övre är glasade, mot gården är porten liknande men med tre fyllningar per dörrblad.

KAKELUGN FRÅN 1800-TALET'S ANDRA HÄLFT MED MEDALJONG I RELIEF. TILL HÖGER SES EN HELFRANSK BRÖSTPANEL FRÅN 1700-TALET'S MITT. GÅRDSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

*Gårdshuset Bastugatan 6 C/Maria Trappgränd 2
(Nr 2 på kartan)*

Den tre våningar höga byggnaden har ett brutet, plåttäckt sadeltak med flera kupor mot både norr och söder. Den består av två delar, där den västra, äldre delen har synliga ankarslutar i nordfasaden. Fasaderna är slätputsade med profilerade takfotlister. Fönstersnickerierna är från 1970-talet liksom dörrarna till källare och soprum. Mot gården har en äldre pardörr från 1800-talets början bevarats.

*Gårdshuset Söder Mälarstrand 15 A–B
(Nr 3 på kartan)*

Huset är två våningar högt under plåttäckt pulpettak. Fasaderna är slätputsade med profilerade takfotlister.

Bottenvåningens fönster- och dörröppningar är rundbågiga, med snickerier från 1970-talet. Dagens fasadutformning härrör från renoveringen på 1970-talet men anknyter till 1892 års fasad.

Interiör

Gathuset Bastugatan 6 A–B

Invändigt är planlösningarna överlag oförändrade, och viktiga rumssviter längs gatan har bevarats intakta. I rummen finns dörrar, foder, paneler, och kakelugnar från 1700- och 1800-talet. Trapphusen bevarar äldre lägenhetsdörrar, kalkstensgolv och trappsteg. De övre vindarna är oinredda med takstolar från 1800-talets mitt.

Gårdshuset Bastugatan 6 C/Maria Trappgränd 2

I den äldre, västra delen av gårdshuset finns fast inredning från 1700-talet bevarad i form av kalkstensgolv, dörrblad, paneler, taklister och foder. Kakelugnarna härrör från 1800-talets olika skeden liksom par- och enkeldörrar, paneler och foder.

Den del som uppfördes i öster vid mitten av 1800-talet innehåller en hel del inredning från uppförandetiden, till exempel pardörrar, paneler, foder

och trägolv. Kakelugnar från hela 1800-talet förekommer, där de äldsta bör ha flyttats hit då byggnaden uppfördes.

Gårdshuset Söder Mälarstrand 15 A–B

Planlösningen är i stort bevarad sedan 1892 års ombyggnad men ingen äldre, fast inredning finns kvar. Huset innehåller lokaler men inga bostäder, så som användningen har varit sedan uppförandet.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.

STADSHOLMEN

LAPPSKON STÖRRE 8

(Delen före detta 5)

Pryssgränd 8, Söder Mälarstrand 17

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

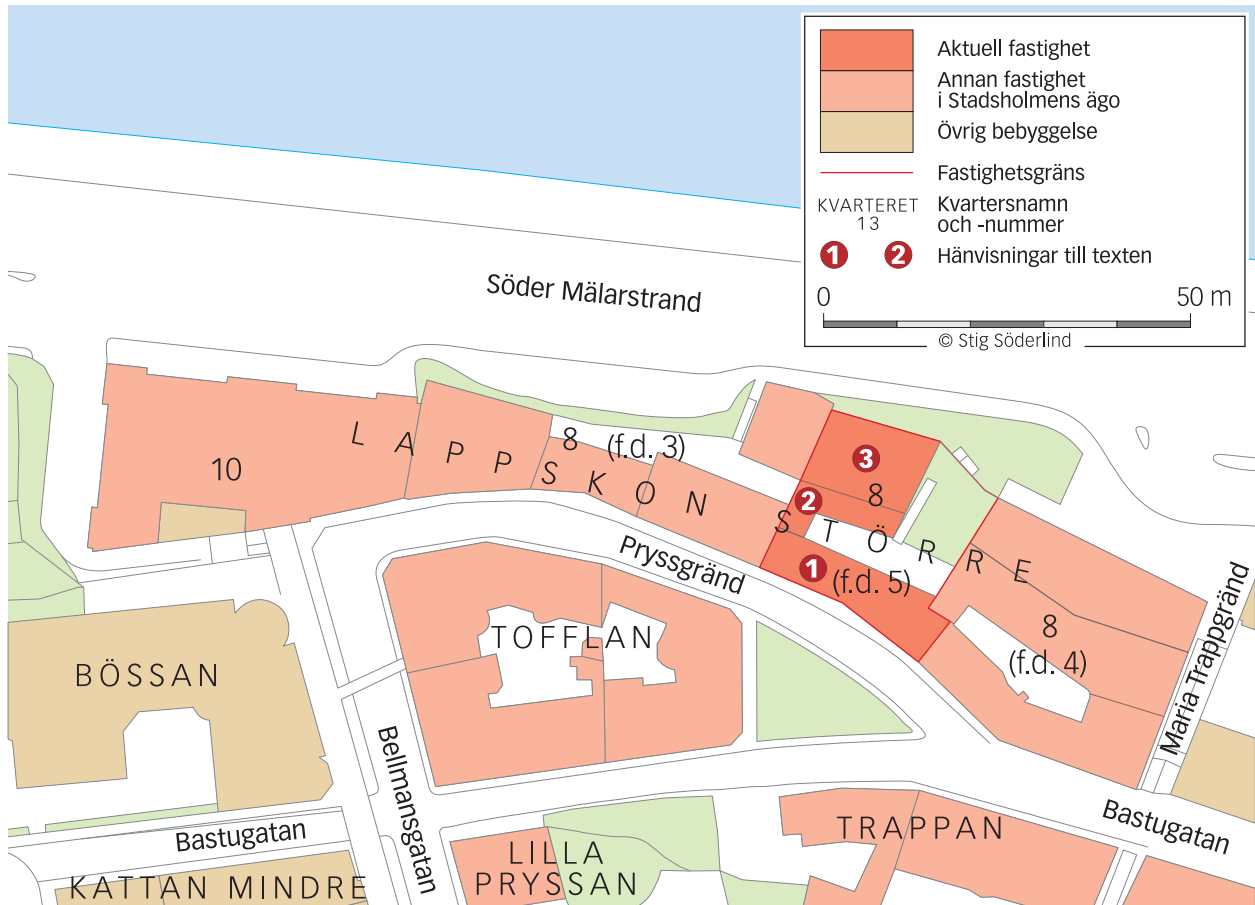
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ GATHUSET PRYSSGRÄND 8 A-B
- ❷ GÅRDSHUSET PRYSSGRÄND 8 C-D
- ❸ GÅRDSHUSET SÖDER MÄLARSTRAND 17

**GÅRDEN FÖRE 1970-TALET
RENOVERING, SETT MOT ÖSTER.
FOTO: G. FREDRIKSSON 1968.
SSM F 99137.**

Före detta Lappskon Större 5 är ett exempel på en hantverkargård från 1700-talet där ägaren både bodde och bedrev sin verksamhet. Liksom i flera av grannfastigheterna bedrevs ett färgeri här, från 1704 och in på 1800-talet.

Gathusets exteriör bevarar i stort sett 1700-talets karaktär och volym. Huset vid Söder Mälarstrand uppfördes 1850 sedan dess föregångaren hade rasade ner i sjön, vilket belyser hur tomterna är anlagda i bergsbranten ner mot vattnet. I gathuset finns en hel del fast inredning bevarad från 1700-talet och 1800-talet, till exempel golv, dörrblad, paneler, foder och kakelugnar.

Lappskon Större 8 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Lappskon Större 8 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av

GÅRDENS LÅGA LÄNGOR SEDDA MOT VÄSTER. FOTO: J. MALMBERG.

husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra

Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Kvarteret och fastigheten

Bastugatan, som Pryssgränd ursprungligen är en del av, är belagd från tidigt 1600-tal. Tomtstrukturen i kvarteret är känd från 1670-talet, då Holms tomtbok över Södermalm upprättades. Tomterna var då fler och mindre än i dag, och kom med tiden att samlas i större fastighetsbildningar. Många av Mariabergets byggnader var före branden 1759 uppförda av trä, men inom den aktuella fastigheten fanns det två stenhus redan före branden. Dagens fastighet Lappskon Större 8 är en sentida sammanslagning av vad som under 1900-talet var tre fastigheter; före detta Lappskon Större 3, 4 och 5. Nedan behandlas nr 5.

DET LJUST PUTSADE VERKSTADSHUSET MED TRAPPA OCH TERRASSERINGAR FRAMFÖR. FOTO: J. MALMBERG.

Före den stora Mariabranden 1759

Under tidigt 1600-tal var Lappsken Större 5 uppdelad på två fastigheter, varav åtminstone den ena var bebyggd med ett stenhus. De två tomterna sammanfördes under en ägare 1704, då silkefärgaren Christian Möller och hans fru Anna Christina köpte hennes fars tomt med ett stenhus, samt tomten intill. När Christian dog 1717 gifte sig änkan Anna med sidenfärgaren Hindrich Willman, och verksamheten fortsatte. När fastigheten brandförsäkrades 1749 hade ytterligare ett stenhus uppförts längs gatan och vid sjön omnämndes ett färgerihus. Även sonen Johan var sidenfärgare och tog över sedan föräldrarna avlidit.

Efter branden

År 1764 var endast en välvd källare och yttermurarna bevarade av gathuset. Färghuset vid sjön tycks ha klarat sig bättre, och beskrevs som två stenhus med gemensam vind. Senare under 1760-talet hade bebyggelsen inom fastigheten genomgått ”nybyggnad och reparation” efter branden. Vid gatan låg nu ett stenhus som i storlek motsvarade den bebyggelse

som funnits där tidigare. Huset innehöll både bostadsrum och bagarstuga, samt portgång och trapphus i samma läge som idag.

1800-talet

Under tidigt 1800-tal uppfördes en liten utbyggnad på gårdens västra sida och något senare tillkom en länga med bodar på gårdens norra sida. Möjligen bedrevs det fortfarande färgeriverksamhet på gården, eftersom färgaren Claes Pousette ägde fastigheten 1810. År 1842 hade färgerihuset vid vattnet ”nedrasat i sjön”. Byggnaden ersattes av ett nytt hus 1850, en verkstadsbyggnad. Samma år köpte färgerifabrikör Johan Jakob Spetz fastigheten, som han ägde fram till 1857. Han var den sista ägaren till fastigheten som hade en koppling till färgeriverksamheter. Stockholms stad köpte fastigheten 1926, AB Stadsholmen har varit förvaltare sedan 1980-talet.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

På 1970-talet gjordes en renovering av hela den nuvarande fastigheten Lappsken Större 8 i regi av

PORTEN VID PRYSSGRÄND MED EN PARDÖRR FRÅN 1700-TALETS SLUT OCH EN ÄLDRE TRÖSKELSTEN. FOTO: J. MALMBERG.

Stockholm stads fastighetskontor. Arbetet genomfördes i samråd med Stockholms stadsmuseum, och avsikten var att arbetet med Lappscon Större skulle ge erfarenheter inför andra renoveringar på Maria-berget. WC, dusch och tvättstugor samt nya köksinredningar installerades, liksom fjärrvärme. En stor del av de äldre snickerierna från 1700-talet och 1800-talet samt kalkstensgolv och kakelugnar bevarades, även om viss äldre inredning togs bort. Samtliga fönster byttes mot nya träfönster i äldre stil, liksom vissa ytterportar och lägenhetsdörrar. Planlösningarna är delvis välbevarade, även om vissa mindre lägenheter slogs samman till större. Till exempel har viktiga rumssviter utmed gator och huvudfasader behållits.

Under 2006 och 2007 har grundförstärkningar genomförts inför framdragningen av Citybanan. I några källarum har detta inneburit nya, synliga betongbalkar. I samband med grundförstärkningen har äldre bräd- och kalkstensgolv har återlagts medan sentida golvmaterial har bytts. Samtliga byggnader mot Söder Mälarstrand fått nya fönster. Dessa har utformats och färgsatts i samverkan med Stadsmuseet.

BYGGNADSBESKRIVNING

Gården

Bakom och nedanför gathuset ligger en stenlagd gård som mot norr begränsas av ett trästaket. Härifrån leder en trappa till en lägre gårdsnivå intill verkstadshusets entré. Den nedre delen av gården

TILL HÖGER I BILD SES EN DÖRR MED FYRA UTANPÅLIGGANDE FYLLNINGAR, FRANSKA GÅNGJÄRN OCH PROFILERAT DÖRRFODER, ALLT FRÅN 1700-TALET. GATHUSETS TRAPPLOPP. FOTO: J. MALMBERG.

är gräsbevuxen med ett trästaket mot Söder Mälarstrand.

Exteriör

Gathuset Pryssgränd 8 A (Nr 1 på kartan)

Gathusens volym och fasadutformning härrör från 1700-talets andra hälft, även om äldre murar troligen ingår. Det brutna sadeltaket är plåttäckt och har fem kupor mot gatan och fyra mot gården. Fasaderna är slätputsade och avfärgade i gult med profilerade takfotslistor och putsade socklar. Fönsteröppningarna ligger i fasadliv och samtliga fönster byttes på 1970-talet. Till trapphuset vid Pryssgränd leder en pardörr från sent 1700-tal och mot gården finns en dörr från omkring 1900.

Gårdshuset Pryssgränd 8 B–D (Nr 2 på kartan)

På gårdens västra och norra sida ligger bebyggelse som uppfördes under 1800-talets förra hälft, en våning hög. Taken är plåttäckta pulpettak. Fasaderna är slätputsade och avfärgade i gult med fönstersnickerier i äldre stil, tillverkade på 1970-talet.

Gårdshuset Norr Mälarstrand 17 (Nr 3 på kartan)

Verkstadshuset är tre våningar högt mot Söder Mälarstrand med en hög kallmurad sockel av natursten. Fasaden är slätputsad och avfärgat i gult, taket är ett plåttäckt pulpettak. Bottenvåningen har höga, rundbågiga fönsteröppningar medan de högre upp är rektangulära, samtliga fönstersnickerier är från 1970-talet. Även porten, en pardörr, är från 1970-talet.

DEN LÅGA PLANKDÖRREN MED SMIDDA BANDGÅNGJÄRN FINNS I PORTGÅNGEN VID PRYSSGRÄND. FOTO: J. MALMBERG.

RÄCKE FRÅN 1700-TALET I GATHUSETS TRAPPA, MED RUNDAD ÖVERLIGGARE OCH SMIDDA INFÄSTNINGAR I VÄGGEN. FOTO: J. MALMBERG.

Interiör

Gathuset Pryssgränd 8 A

I trapphuset finns äldre inredning så som kalkstensgolv, skafferier, räcken och ytterdörrar med beslag från 1700- och 1800-talen. Det tunnvalvda källarummet är sannolikt från 1600-talets mitt. Bostadslägenheterna bevarar brädgolv, paneler, dörrar, foder, listverk och kakelugnar från 17- och 1800-talet.

Gårdshuset Pryssgränd 8 B–D

Huset är bara en våning högt och innehåller till stor del ekonomiutrymmen. I ett bostadsrum finns

emellertid ett dörrblad från 1700-talet.

Gårdshuset Norr Mälarstrand 17

Färgerihusets planlösning är i stort bevarad sedan uppförandet 1850. Av den fasta inredningen är några detaljer äldre än 1970-talet. Vinden är oinredd med äldre takstolar och trappsnickierier, troligen från byggnadstiden. Här finns också ett avstängt utrymme som kan vara ett äldre bostadsrum. Trapphuset bevarar äldre kalksten på vilplan och i trapplopp och i lokalerna är några brädgolv och dörrblad bevarade. Huset innehåller inga bostäder.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.